Miljø og medborgerskap i Arne Svingens barnebok

En himmel full av skyer

TEKST *Reinhard Hennig*

Sammendrag

I læreplanen for norskfaget integrerer fagfornyelsen *bærekraftig utvikling* samt *demokrati og medborgerskap* som tverrfaglige temaer. Denne artikkelen argumenterer for å kombinere arbeidet med begge temaene. Med bakgrunn i miljø- og klimaproblematikken har det blitt utviklet forskjellige modeller av medborgerskap som også omfatter miljørelaterte aspekter. Artikkelen tar utgangspunkt i de tre mest innflytelsesrike av disse modellene: Derek Bells miljømedborgerskap, Andrew Dobsons økologiske medborgerskap og John Barrys bærekraftmedborgerskap. Disse modellenes ulike definisjoner av medborgernes miljørelaterte rettigheter og plikter brukes som teoretisk bakgrunn i en analyse av Arne Svingens barnebok *En himmel full av skyer*, en roman med en handling som har tydelige paralleller til utviklingen av den globale miljøbevegelsen *Fridays For Future*. Analysen viser hvordan romanen rommer elementer fra ikke bare én av de nevnte modellene, men kombinerer og estetiserer aspekter fra alle tre. Hovedpersonen gjennomgår en utvikling i sitt miljøengasjement fra å redusere sitt individuelle økologiske fotavtrykk gjennom endret privat forbruk, til et fellesskapelig engasjement i den offentlige sfæren med mål om å endre overordnede strukturer i samfunnet som står i veien for en bærekraftig utvikling. Romanen er derved et godt eksempel på hvordan skjønnlitterære tekster bidrar både til å formidle og forhandle idéer om relasjonen mellom miljø og medborgerskap. Arbeid med slike skjønnlitterære tekster gir mulighet til kritisk refleksjon over denne relasjonen, samt at det kan fremme elevenes handlingskompetanse med tanke på bærekraftig utvikling så vel som demokrati og medborgerskap.

Gjennom fagfornyelsen og de nye læreplanene som gjelder siden august 2020, er det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling for første gang blitt til et sentralt element også i norskfaget. Der skal elevene nå ikke bare utvikle «kunnskap om hvordan tekster framstiller natur, miljø og livsbetingelser, lokalt og globalt», men også «evnen til å forstå og håndtere meningsmotsetninger og interessekonflikter som kan oppstå når samfunnet endres i en mer bærekraftig retning» (Utdanningsdirektoratet, 2019a).

Det førstnevnte aspektet, altså teksters fremstillinger av «natur, miljø og livsbetingelser», er et sentralt forskningsobjekt innenfor det litteraturvitenskapelige forskningsfeltet økokritikk, som ifølge den mest siterte definisjonen er «the study of the relationship between literature and the physical environment» (Glotfelty, 1996, s. xviii).1 I sin bok *The Environmental Imagination* (1995), som har hatt stor innflytelse på økokritikkens utvikling, konstaterer Lawrence Buell at vi for å kunne løse miljøkrisen må finne «better ways of imaging nature and humanity's relation to it» (1995, s. 2). Litteraturen kan ifølge Buell skape slike nye bilder av naturen gjennom det han kaller «attentive representation of environmental detail» (s. 85). Buell mener at litterære tekster gjennom detaljerte beskrivelser av ikke-menneskelig natur kan føre leseren nærmere denne naturen og dermed også øke leserens miljøbevissthet. Basert på denne antakelsen viet den tidlige økokritikken, slik den utviklet seg på 1990-tallet, mye oppmerksomhet til sjangrer som er kjent for slike naturbeskrivelser: på den ene siden pastoralen, som

idealiserer livet i «naturlige», landlige omgivelser, og på den andre siden den særlig i USA sterkt utpregete essayistiske sjangeren *nature writing*, som ofte omhandler ubebodde villmarksområder (jf. Claudi, 2013, s. 242-245).

Selv om slike beskrivelser av ikke-menneskelig natur fortsatt får mye oppmerksomhet innenfor økokritisk forskning, har det særlig siden publikasjonen av Ursula Heises bok *Sense of Place and Sense of Planet. The Environmental Imagination of the Global* (2008) også oppstått en sterk forskningsinteresse for hvordan litterære tekster tematiserer miljøproblemer og risikoer, slik som forurensing, global oppvarming og utryddelsen av andre arter. I de siste få årene har særlig tekster som tematiserer menneskegjorte klimaendringer, ofte kalt «klimafiksjon» (engelsk *climate change fiction* eller forkortet *cli-fi*; jf. Goodbody & Johns-Putra, 2019), fått mye oppmerksomhet. Mange slike tekster skildrer hvordan mennesker forsøker å (over-)leve i en mer eller mindre fjern fremtid som er preget av miljøødeleggelser og et problematisk klima.

Fokuset på litterære verk som gir detaljerte beskrivelser av ikke-menneskelig natur, eller på (mer eller mindre) dystopiske fremtidsfortellinger, gjenfinnes også i forskning om økokritikkens relevans for undervisning i høyere utdanning generelt (jf. Garrard, 2010; Hansson, 2014, s. 58), i lærerutdanningene (f.eks. Guanio-Uluru, 2019; Goga & Pujol-Valls 2020) og i skolen (f.eks. Goga 2016; Rødnes, 2020). Nina Goga og Maria Pujol-Valls konstaterer for eksempel at det i en bærekraftorientert litteraturundevisning vil være sentralt å spørre hvordan natur er representert i skjønnlitterære verk, og hvilken rolle den fysiske settingen spiller i dem (2020, s. 3). Kari Anne Rødnes mener at «litteratur som omhandler natur og økologi, og som tegner ulike framtidsbilder» (Rødnes 2020, s. 67), er særlig relevant for slik litteraturundevisning i norskfaget, og Lykke Guanio-Uluru (2019) foreslår å bruke dystopiske fremtidsfortellinger for å tematisere menneske-natur-relasjonen i lærerutdanningene.

Det er imidlertid ikke en selvfølge at undervisning om hvordan litterære tekster skildrer ikke-menneskelig natur eller relasjonen mellom mennesker og denne naturen - basert på et tilsvarende utvalg av tekster der dette fremstår som sentrale aspekter - vil være best egnet til å oppfylle det som læreplanen, som nevnt ovenfor, fastslår som et sentralt mål med det tverrfaglige temaet bærekraftig utvikling i norskfaget: å gi elevene «evnen til å forstå og håndtere meningsmotsetninger og interessekonflikter som kan oppstå når samfunnet endres i en mer bærekraftig retning» (Utdanningsdirektoratet, 2019a). Med dette målet rettes perspektivet mot det menneskelige samfunnet, og temaet får en tydelig *politisk* dimensjon. Dermed overlapper det med et annet av de nye tverrfaglige temaene, nemlig demokrati og medborgerskap. Hvordan vi håndterer utfordringene knyttet til miljø, klima og bærekraft, avgjøres i den politiske sfæren, og bærekraftspørsmål er dermed også - eller til og med primært - politiske spørsmål. Men selv om mye forskningslitteratur om økokritisk inspirert litteraturundervisning fremhever som mål med slik undervisning å utdanne økologisk bevisste og engasjerte *medborgere* (f.eks. Young, 2018, s. 137; Gaard, 2009, s. 324), har den antatte sammenhengen mellom litteratur, miljø og medborgerskap hittil ikke blitt utforsket innenfor økokritikken.

I statsvitenskapelig forsking har det imidlertid i de siste tiårene blitt ført en omfangsrik diskusjon om skjæringspunkter mellom miljø og medborgerskap. Oppfatninger av medborgerskap, av borgernes rettigheter og plikter og av demokratisk medvirkning er nemlig selv i endring med bakgrunn i miljø- og klimaproblematikken (jf. Cao, 2015). Min tese i denne artikkelen er at skjønnlitterære tekster kan spille en viktig rolle i forhandlingen av og refleksjonen over nye, mer miljøorienterte modeller av medborgerskap. Jeg foreslår derfor å bruke den statsvitenskapelige diskusjonen om miljø og medborgerskap som utgangspunkt for en felles tematisering av bærekraftig utvikling og demokrati og medborgerskap i litteraturundervisningen i norskfaget. Dette vil ikke bare skape synergieffekter mellom begge temaene, men også kunne utvide mulighetene for tekstutvalg i økokritisk inspirert litteraturundervisning: Også litterære tekster der naturbeskrivelser og relasjonen mellom mennesker og natur ikke står sentralt, kan være relevante for en slik undervisning.

Den skjønnlitterære teksten jeg bruker som eksempel i denne artikkelen, Arne Svingens roman *En himmel full av skyer* (2018), er en realistisk samtidsroman med en urban setting. Den hører ikke til noen av de sjangrene som hittil har fått mest oppmerksomhet i økokritisk undervisning. For å kunne diskutere hvordan en tekst som Svingens roman kan være nyttig for en kombinert undervisning om bærekraftig utvikling og demokrati medborgerskap, skal jeg i det følgende først gjøre rede for de viktigste hittil foreslåtte modellene av miljørelatert medborgerskap og deretter analysere romanen med disse modellene som teoretisk utgangspunkt.

Medborgerskap og miljø

Statsviteren Benito Cao definerer medborgerskap (engelsk *citizenship*) som «a relationship between the individual and the collective, between the citizens and the political community to which they belong» (Cao, 2015, s. 24). Han fremhever at begrepet medborgerskap - i likhet med begreper som «miljø», «bærekraft» og «bærekraftig utvikling» - er flertydig, omtvistet og har historisk blitt knyttet til forskjellige betydninger, noe som gjør at det unndrar seg en permanent fiksering: Medborgerskap er alltid i en prosess av utforming og transformasjon (s. 24). Ifølge Cao er det imidlertid tre elementer som går

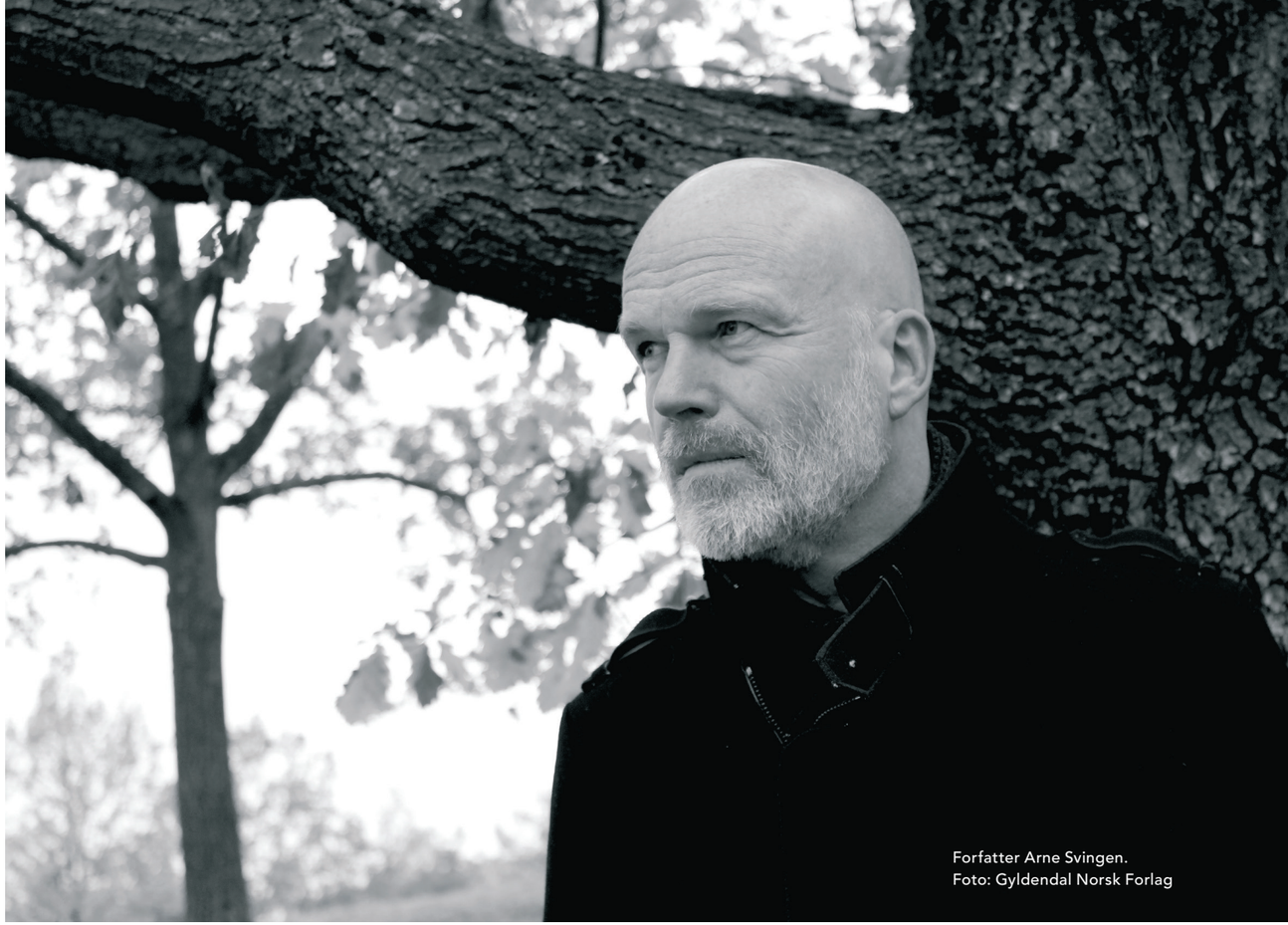

Forfatter Arne Svingen.
Foto: Gyldendal Norsk Forlag

igjen i de fleste moderne definisjonene av medborgerskap: medlemskap, rettigheter og plikter (s. 25).

Medborgerskap gjør individet til medlem av et politisk fellesskap med (i utgangspunktet) de samme rettighetene og pliktene (Bellamy, 2008, s. 13). Betingelsene for å kunne bli medborger, for deltakelse i den politiske prosessen, samt definisjonen av medborgernes rettigheter og plikter, har imidlertid historisk sett variert betydelig. De antikke bystatene Sparta og Athen la f.eks. hovedvekten på medborgernes plikt til aktiv medvirkning i den politiske sfæren. I de moderne, liberale demokratiene i den form de har utviklet seg i vestlige land, ligger fokuset derimot i hovedsak på medborgernes rettigheter. Det har blitt vanlig å bruke en inndeling av disse rettighetene i tre kategorier, foreslått av T.H. Marshall (1992): sivile rettigheter (slik som personlig frihet, ytringsfrihet, religionsfrihet, retten til eiendom og retten til å juridisk forsvare disse rettighetene), politiske rettigheter (f.eks. å delta i den politiske prosessen gjennom å velge politiske representanter eller å selv stille til valg) og sosiale rettigheter (som tilgang til utdanning, sosialhjelp og helsetjenester).

Det kan spørres hvorvidt det engelske begrepet *citizenship* fullstendig tilsvarer det norske begrepet *medborgerskap*. I snever forstand kan *citizenship* oversettes til norsk som statsborgerskap og dermed oppfattes slik at det relaterer primært til et nasjonalstatlig nivå og de rettighetene og pliktene som følger med det å være *statsborger* i et land. Caos definisjon av *citizenship* er imidlertid betydelig bredere og omfatter alle former for politiske fellesskap, ikke bare nasjonalstatlige. I en bok om det nye tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap i den norske skolen bruker statsviteren Claudia Lenz det norske begrepet *medborgerskap* som ekvivalent til *citizenship* i denne videre betydningen. Liksom Cao fremhever hun at det finnes mange forskjellige definisjoner og forståelser av medborgerskap, men at deres felles kjerne er «at man er en del av et politisk fellesskap der menneskenes felles anliggender forhandles og avgjøres» (2020, s. 47). Ifølge Lenz henger også «det å

– Bells modell for miljømedborgerskap, som setter hovedfokuset på medborgernes rettigheter, tilsvarer stort sett den reelle praksisen i vestlige demokratier i dag.

være en demokratisk medborger sammen med å ha rettigheter og plikter som skal balanseres» (s. 48). Denne definisjonen reflekterer dessuten beskrivelsen av temaet «demokrati og medborgerskap» i læreplanens overordnete del, der det nevnes som mål at elevene skal «forstå sammenhengen mellom individets rettigheter og plikter» (Utdanningsdirektoratet, 2019c) uten at dette eksplisitt eller utelukkende kobles til et nasjonalstatlig nivå. «Medborgerskap» kan, men må altså ikke være knyttet til statsborgerskap. Det kan derimot også innebære «faktisk deltakelse i demokratiske prosesser som ikke begrenses til det formelt politiske» (Lenz, 2020, s. 48). Medborgere kan være statsborgere, men i mange sammenhenger (f.eks. på et lokalpolitisk nivå) trenger de ikke å være det for å kunne praktisere sitt medborgerskap. I denne artikkelen bruker jeg begrepet *medborgerskap* som ekvivalent til *citizenship* i denne videre betydningen, som altså kan omfatte aspekter knyttet til statsborgerskap, men er ikke begrenset til disse.

En slik bred oppfatning av *citizenship* danner også utgangspunktet for forskjellige modeller av medborgerskap som inkluderer miljørelaterte aspekter. Disse modellene har blitt utviklet i de siste to tiår med bakgrunn i økt kunnskap om globale miljøspørsmål og nødvendigheten av å innlede en bærekraftig utvikling så vel på lokalt, nasjonalt som globalt nivå. Det finnes til dels store forskjeller i deres innholdsmessige utforming, noe jeg i det følgende skal vise med hensyn til de tre ifølge Cao (2015) mest innflytelsesrike modellene av miljørelatert medborgerskap.

Derek Bell (2005) foreslår en liberal definisjon av det han selv kaller «miljømedborgerskap» (*environmental citizenship*). Her sees miljøet (og dermed naturressurser) ikke primært som eiendom, men som kilde for å dekke grunnleggende menneskelige behov. Dette utgangspunktet gir medborgerne miljørelaterte rettigheter. Akkurat hva disse rettighetene består i, er det imidlertid ikke nødvendigvis enighet om, og medborgerne medvirker i utformingen av dem. Pluralisme i medborgernes syn på miljøet aksepteres som en essensiell bestanddel av den demokratiske prosessen. Medborgernes plikt begrenser seg i hovedsak til å følge de demokratisk besluttede miljølovene (og eventuelt å bidra til å sikre at miljølovgivningen er demokratisk og dermed «rettferdig»). Utover det har medborgerne rett, men ikke plikt, til å engasjere seg for miljøet.

Bells modell for miljømedborgerskap, som setter hovedfokuset på medborgernes rettigheter, tilsvarer stort sett den reelle praksisen i vestlige demokratier i dag. Dette er annerledes i den ifølge Cao (2015, s. 85) hittil mest innflytelsesrike og detaljerte miljørelaterte modellen av medborgerskap, som ble utarbeidet av Andrew Dobson under betegnelsen «økologisk medborgerskap» (*ecological citizenship*) i hans bok *Citizenship and the Environment* (2003). Den mest åpenbare forskjellen mellom hans modell og konvensjonelle oppfatninger av medborgerskap (Bell sin inkludert) er det globale perspektivet Dobson legger til grunn. Ideen om et verdensborgerskap som gjelder for alle mennesker, ble for første gang formulert allerede av antikkens stoikere (Heater, 2004, s. 37-38). Denne kosmopolitismen ble gjenopplivet og aktualisert flere ganger: i opplysningstiden, med grunnleggelsen av FN etter annen verdenskrig, og igjen mot slutten av 1900-tallet med bakgrunn i globaliseringen (Heater, 2004, s. 106-111). Dobson kaller imidlertid sin egen modell post-kosmopolitisk, siden den - i motsetning til vanlig kosmopolitisme - ikke tar utgangspunkt i et globalt fellesskap av formelt likestilte medborgere, men derimot i tilstander av urettferdighet som fremkalles av asymmetriske maktstrukturer og av materielt forbruk knyttet til den økonomiske globaliseringen. Denne urettferdigheten skaper en forpliktelse hos den økologiske medborgeren til å forsøke å frembringe rettferdighet.

Sentralt for Dobsons modell er konseptet om det såkalte økologiske fotavtrykket. Dette er et verktøy for å beregne det faktiske forbruket av ressurser og utslipp av avfall (inkludert drivhusgasser) relatert til de nivåene som vil være akseptable dersom forbruket og utslippene skal være bærekraftige i et globalt perspektiv, og under forutsetning av en rettferdig fordeling av forbruks- og utslippsrettigheter blant alle mennesker på planeten (Wackernagel & Yount, 2000, s. 24).

Hvis den økologiske medborgeren har et ikke-bærekraftig økologisk fotavtrykk som skaper urettferdige betingelser for andre mennesker (både nålevende og fremtidige), oppstår ifølge Dobson en forpliktelse til å redusere fotavtrykket: «the principal ecological citizenship obligation is to ensure that ecological footprints make a sustainable, rather than an unsustainable, impact» (Dobson, 2003, s. 118-119). I motsetning til Bell legger Dobson dermed hovedvekten ikke på medborgerens rettigheter, men på dens plikter og ansvar. Fokuset på individets miljøpåvirkning gjennom forbruk og utslipp betyr dessuten at det (til forskjell fra i Bells miljømedborgerskap) ikke er det offentlige rommet, men privatlivet som utgjør den viktigste sfæren for å praktisere økologisk medborgerskap: «Ecological citizenship [...] is *all about* everyday living» (Dobson 2003, s. 138).

I motsetning til Dobson legger John Barry i modellen av det han kaller «bærekraftmedborgerskap» (*sustainability citizenship*) ikke hovedvekten på individets privatliv, men på den offentlige sfæren. I hans perspektiv er engasjement for bærekraft ikke frivillig (som i Bells modell), men en plikt. Å endre det private forbruket kan være et aspekt av bærekraftmedborgerskap, men det er ikke nok, siden det ikke endrer de overordnede strukturene i samfunnet, som står i veien for en bærekraftig utvikling. Bærekraftmedborgeren må derfor «engage in political and other forms of resistance, and struggle against the underlying structural causes of environmental degradation and the nonenvironmental components of unsustainable development» (Barry 2006, s. 32). Til forskjell fra i Dobsons modell praktiseres medborgerskapet her ikke alene og i det private, men i fellesskap og i det offentlige - om nødvendig inkludert bruk av sivil ulydighet og ikke-voldelig direkte aksjon.

Miljørelatert medborgerskap i skjønnlitteraturen

Det er velkjent at skjønnlitteratur, særlig i form av romanen, bidro sterkt til å skape de «forestilte fellesskapene» som var forutsetningen for opprettelsen av nasjonalstater og dermed også for utviklingen av nasjonalt orienterte former av medborgerskap fra og med 1700-tallet (Anderson, 1991, s. 24-36). Imidlertid har det hittil bare vært få forsøk på å belyse skjønnlitteraturens rolle med hensyn til relasjonen mellom medborgerskap og miljø. Selv innenfor økokritikken har de ovenfor presenterte modellene av miljørelatert medborgerskap hittil knapt blitt brukt i analysen av skjønnlitterære tekster.

Ursula Heise foreslår «øko-kosmopolitisme» (*eco-cosmopolitanism*) som utgangspunkt i en studie av hvordan skjønnlitteratur og film skaper miljørelaterte forestillinger av det globale. Hun definerer øko-kosmopolitisme som «an attempt to envision individuals and groups as part of planetary 'imagined communities' of both human and nonhuman kinds» (2008, s. 61), men disse fellesskapene er ikke tenkt i kategorier av medborgerskap. Alexa Weik von Mossner diskuterer Dobsons økologiske medborgerskap som en form for økologisk

utopi (2017, s. 170-172), men bruker det bare forbigående i en studie av miljørelatert litteratur og film. Geraldine Massey og Clare Bredford tar i bruk begrepet *ecocitizen* som utgangspunkt for en diskusjon om miljørelatert barnelitteratur. De konstaterer at denne litteraturens funksjon er «to socialize young people into becoming the responsible and empathetic adults of tomorrow by positioning readers as ecocitizens, dedicated both to sustainable development in the local sphere and also to global responsibility» (2011, s. 109). Deres bruk av begrepet *ecocitizen* forblir imidlertid innholdsmessig vagt og uten konkret referanse til den omfangsrike statsvitenskapelige forskningen om relasjonen mellom miljø og medborgerskap.[2] Viktig er derimot Masseys og Bradfords konstatering at «readers' understandings of ecocitizenship may be constructed as they engage with texts» (s. 110): Skjønnlitterære tekster rommer ikke nødvendigvis elementer bare fra én spesifikk modell for miljørelatert medborgerskap, men kan kombinere og estetisere aspekter og ideer som inngår i forskjellige slike modeller og bidra derved til å både formidle og forhandle ideer om relasjonen mellom miljø og medborgerskap. Hvordan dette kan skje, skal jeg i det følgende vise gjennom en analyse Arne Svingens roman *En himmel full av skyer*.

En himmel full av skyer

Arne Svingen er en norsk forfatter som primært skriver for barn og ungdom.[3] *En himmel full av skyer*, publisert i august 2018, ble bl.a. nominert til Brageprisen 2018 og fikk Bokslukerprisen 2019/20, en pris som tildeles av elever på mellomtrinnet.

Tekstens hovedperson er elleve år gamle Henrik Hansen, som også fungerer som jeg-forteller. Henrik bor i Oslo, sammen med moren og sin to år eldre halvbror Bredo. I begynnelsen av den stort sett kronologiske fortellingen får Henrik vite at lymfekreften han har, er uhelbredelig, og at han sannsynligvis ikke har mye mer enn ett år igjen å leve. Rett etterpå fatter Henrik beslutningen om at han, før han dør, «skal redde verden» (Svingen, 2018, s. 10). I resten av romanen skildrer Henrik hvordan han forsøker å få dette til.

Det økologiske medborgerskapets begrensninger

Allerede i første kapittel blir det tydelig at Henrik er veldig bevisst på de miljømessige konsekvensene av ressursbruk, og at han forsøker å unngå ikke-bærekraftige former for forbruk. For eksempel vegrer han seg for å være passasjer i morens dieselbil (s. 6) - han foretrekker å løpe - og reagerer avvisende på i hans øyne unødvendig bruk av papir (s. 9). Når han handler, unngår han plastposer (s. 40-41), og han vil ikke reise med fly (s. 84). Dette er bare noen få av mange eksempler i romanen som kan tolkes i retning av at Henrik forsøker å praktisere noe som ligner på økologisk medborgerskap etter Dobsons modell, altså at han ser på seg selv som et individ med ansvar for å få et så lite «økologisk fotavtrykk» at det kan regnes som bærekraftig i et globalt perspektiv. I en samtale med Bredo refererer Henrik eksplisitt til det han kaller «*miljømessig fotavtrykk*» (s. 177; kursiv i original), og selv om han først kobler konseptet til det nasjonale nivået (i en kritikk av Norges store «fotavtrykk»), går han raskt over til å sette det i relasjon til seg selv gjennom å bruke et konsumrelatert eksempel: Når han kjøper tomater fra Spania, blir han selv ansvarlig for utslippene i samband med produksjonen og transporten til Norge. Konklusjonen hans er at han ikke «kommer til å spise så mye tomater fremover» (s. 177). Derved er denne samtalen et eksempel på hvordan Henrik mener å kunne påvirke gjennom økologisk forsvarlig konsum, i dette tilfellet primært gjennom å avstå fra å kjøpe varer som sterkt forstørrer hans økologiske fotavtrykk.

Akkurat som Dobsons økologiske medborger begrunner Henrik dessuten nødvendigheten av et bærekraftig forbruk med en global urettferdighet grunnet ulik tilgang til ressurser og makt. Dette blir for eksempel tydelig når Henrik - med ikke-miljøvennlig hurtigmat som demonstrasjonsobjekt - konstaterer en sammenheng mellom overforbruk i rike land og sult i den fattige delen av verden (131-132).

Henrik begrenser seg imidlertid ikke til å redusere sitt eget økologiske fotavtrykk, men forsøker også å endre andres forbruk. Han kritiserer både moren sin og miljøvernministeren for deres bruk av fossilbiler (s. 164 og 199), vil ikke at faren hans tar fly fra Nord-Norge til Oslo (s. 22 og 139) og forsøker å få ned familiens forbruk av bl.a. strøm og vann (s. 28). Til en viss grad lykkes han tilsynelatende med dette, for eksempel når hans mor lover å selge dieselbilen, fly mindre og kildesortere enda bedre (s. 147).

Imidlertid viser det seg i romanen flere problematiske aspekter i denne forbruksbaserte tilnærmingen til miljøproblematikken. For det første blir Henrik «irritert» (s. 133) på seg selv når han innser at han tidligere i sitt liv hadde et ikke-bærekraftig forbruk, og at dette ikke kan reverseres (s. 132-133 og 168). For det andre oppdager han dilemmaer angående ting han vanskelig kan unngå å ha, men som ikke er bærekraftige - for eksempel mobilen, som han trenger for miljøkampen, men som må skiftes ut etter bare noen få år (109-110). Slike dilemmaer fører til at han føler seg som «et skikkelig miljøsvin» (168), og at han, ifølge ham selv, «hele tiden går rundt med dårlig samvittighet» (s. 182). I tillegg blir Henrik redd for å bli oppfattet som «han masete gutten som vet best» (s. 127), og at dette heller avskrekker andre fra å lytte til hans budskap enn at de lar seg inspirere til å selv endre sitt forbruk.

Henriks vanskeligheter med å praktisere et bærekraftig forbruk demonstrerer hvordan Dobsons idealmodell for økologisk medborgerskap ikke bare er krevende, men delvis umulig å realisere i praksis. Denne opplevelsen er i overensstemmelse med kritikk som har blitt rettet mot Dobsons modell for at den definerer den økologiske medborgeren i hovedsak som konsument og dermed overser nødvendigheten av å endre de større samfunnsmessige og økonomiske strukturene, som i realiteten gjør det umulig for de fleste mennesker (i hvert fall i velhavende land) å redusere sitt økologiske fotavtrykk til et bærekraftig nivå (Cao, 2015, s. 90-91).

Vanskeligheten med å oppnå et forsvarlig forbruksnivå setter dessuten individets motivasjon på prøve. Nettopp hvordan denne motivasjonen oppstår er en aspekt som Dobson selv innrømmer ikke å kunne forklare: «Ecological citizens care because they want to do justice - although of course the question of why on earth they might want to do justice is one that has taxed better minds than my own» (Dobson 2003, s. 122-123). Når Dobsons økologiske medborgerskap blir konfrontert med realiteten i vestlige demokratier som den norske - som har mye til felles med Bells liberale miljømedborgerskap - viser det seg derfor en grunnleggende svakhet: I realiteten er individets beslutning om som privatperson å ta ansvar for miljøet basert på frivillighet.

Henrik er imidlertid klar over at å overlate miljøinnsatsen til individets frivillige valg - slik Bell gjør - ikke leder til den nødvendige endringen: «Selv om alle er enig i at det er en helt ekstremt dårlig idé å ødelegge den eneste planeten vi har, så er det nesten ingen som gjør noe med det» (Svingen, 2018, s. 14-15). Han uttrykker en sterk bevissthet om at det for de fleste mennesker ikke er tilstrekkelig motiverende å bli informert om miljøproblematikken - de velger heller å fraskrive seg sitt eget ansvar: «Det rare er at man kan fortelle folk masse fakta, lage powerpointer og vise dokumentarer på tv, og likevel sier folk bare: *Uff, dette var leit, håper noen gjør noe med det*» (s. 67; kursiv i original).

Fra barn til bærekraftmedborger

Henrik har heller ingen tro på at de som får det faktiske ansvaret for å løse miljøproblemene - «politikerne som vi betaler høye lønninger for å være våre folkevalgte» (s. 191) - gjør det som trengs. Imidlertid velger han selv ikke å begrense sitt økologiske engasjement til privatsfæren og forbruksområdet, men å gå lenger enn det som kreves i både Dobsons og Bells modeller. Han har, som han selv sier, «større planer» (s. 34).

Disse større planene går ut på å skape endring ikke i individets privatliv, men gjennom å påvirke det offentlige i form av det politiske maktapparatet - helst på høyeste nasjonale nivå, dvs. statsministeren: «Et sted må jeg begynne. Så hvorfor ikke starte på toppen?» (s. 23). Men, som Henrik snart oppdager, er hans politiske rettigheter (som Marshall kaller dem) veldig begrenset på grunn av hans alder. Han får ikke signere en underskriftskampanje mot oljeboring i Lofoten, siden han ikke er myndig (s. 76). Barn kan ikke starte eget parti og stille opp til stortingsvalg (s. 161), og de har heller ikke stemmerett ved valg: «Våre meninger teller liksom ikke» (s. 153). Dette bekreftes for Henrik i møtet med politikere. Når han vil oppsøke statsministeren, blir han ikke tatt på alvor av hennes medarbeidere og blir anbefalt å vente til han er voksen (s. 23). Når det likevel oppstår en mulighet for diskusjon med statsministeren, antyder hun at han som barn ikke har evnen til å forstå kompleksiteten i politiske spørsmål (s. 116-117). Miljøvernministeren bruker samme argument og anbefaler ham å heller lytte til de voksne enn å engasjere seg selv (s. 165).

Allerede Aristoteles nevner barn som en aldersgruppe som ikke helt faller innenfor definisjonen av medborgerskap: De må først lære og utvikle seg før de - som voksne - kan få full status som medborgere (Heater, 2004, s. 17). Marshall kaller barn «citizens in the making» (1992), som allerede har sosiale rettigheter (f.eks. til utdanning), men deres politiske rettigheter er foreløpig begrenset.

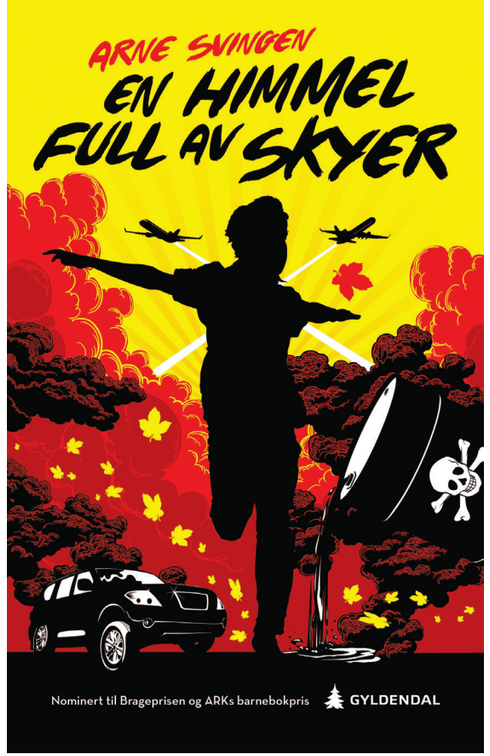

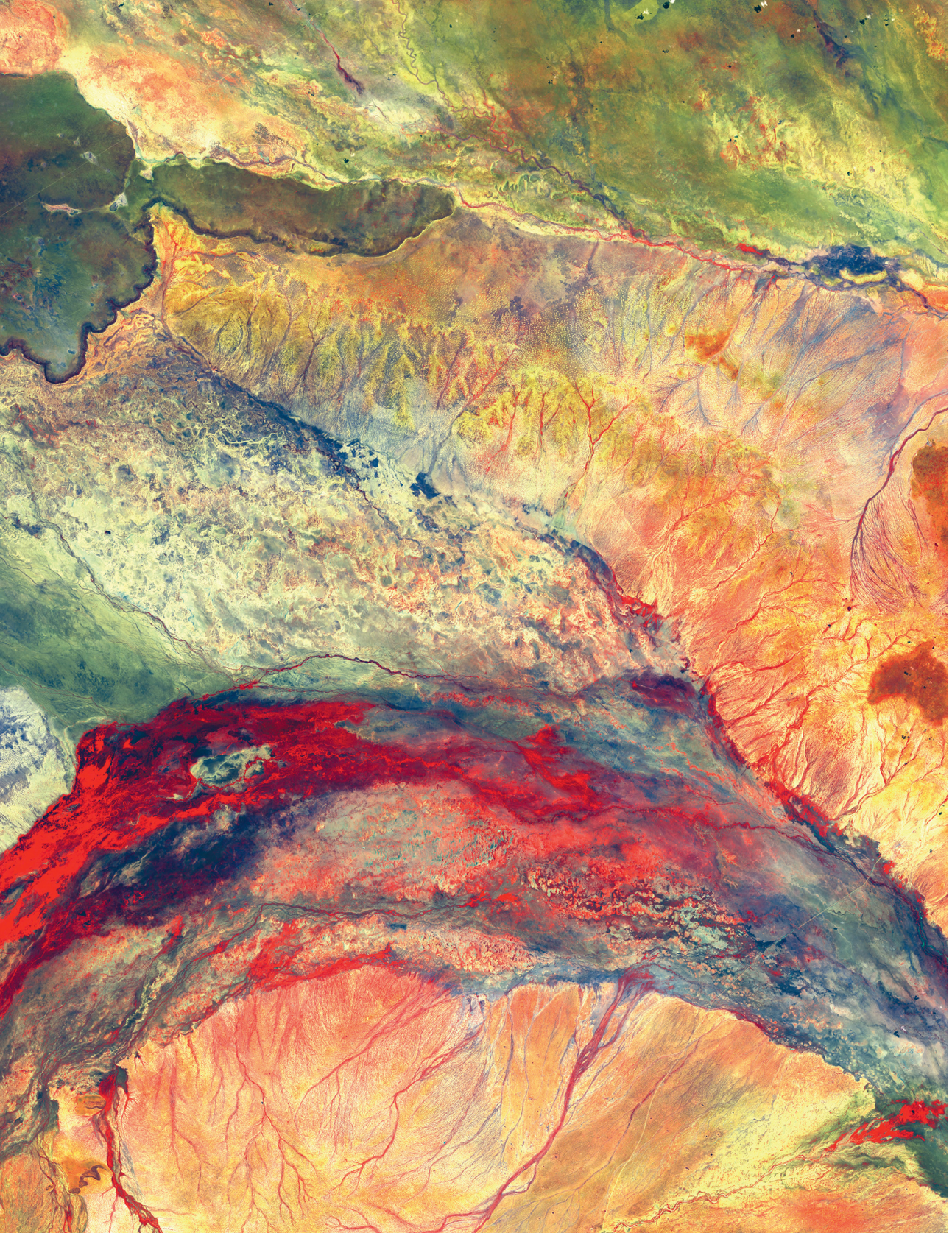

Henrik er seg imidlertid bevisst at løsningen på miljøproblemene ikke kan utsettes til han og andre på hans alder får fullstendige politiske rettigheter: «*Når vi blir voksne er det for seint*» (Svingen, 2018, s. 158, kursiv i original). Han fremhever flere ganger at de som nå er barn, senere skal «overta» (s. 61) eller «arve» (s. 154) planeten, men at «de voksne ødelegger den» (154). Derfor ser han lite verdi i de sosiale rettighetene han har, slik som retten til utdanning: «For på skolen snakker vi altfor mye om en masse andre ting som egentlig ikke betyr noe som helst hvis hele kloden går i dass» (s. 66).

På bakgrunn av dette vegrer Henrik å innskrenke seg selv til bare å bruke sine sosiale rettigheter. Istedenfor utvider han sitt politiske handlingsrom på måter som overskrider de begrensningene som hans faktiske politiske rettigheter setter for ham. Han drar til og med fordel av sin lave alder: Siden han er barn, kan han ikke føres for retten for sine handlinger og kan derfor - som Henrik oppfatter det - «gjøre hva som helst og slippe unna med det» (s. 27). Når han demonstrerer med et banner ved statsministerens privatbolig, blir han ikke arrestert, for «ingen tør røre en blid 11-åring» (s. 98), og når han gjennomfører et ukonvensjonelt stunt i en tv-sending, tillater programlederen det (til tross for den også nærværende statsministerens protest) med begrunnelsen «sånt får 11-åringer lov til» (s. 123).

Den største virkningen oppnår Henrik imidlertid gjennom å engasjere seg sammen med andre. Dette skjer delvis med forbilde i konvensjonelle former for politisk protest som vanligvis er forbeholdt voksne, slik som underskriftskampanjer og demonstrasjoner. Men Henrik og hans støttespillere gir dem en ukonvensjonell form. I en underskriftskampanje der politikerne oppfordres til øyeblikkelig handling for miljøet, får nemlig bare personer under 18 år delta (s. 153) - altså de som ennå ikke har fullstendige politiske rettigheter i det norske samfunnet. Det samme kriteriet brukes for en demonstrasjon foran Stortinget (s. 164). Denne demonstrasjonen kulminerer i at de deltakende barna «overtar Stortinget» (190), altså med en form for ikke-voldelig direkte aksjon.

Her blir det tydelig at Henriks måte å praktisere miljørelatert medborgerskap på verken faller innenfor rammene til Bells miljømedborgerskap eller Dobsons økologiske medborgerskap. Selv om Bell i sin modell ikke nevner barns rolle, er det på grunn av denne modellens nærhet til de reelt eksisterende vestlige demokratiene nærliggende å anta at det i den ikke gis fulle politiske rettigheter til barn før de blir voksne. Selv da er disse rettighetene begrenset til å delta i den politiske prosessen i former som er dekket av loven, ikke gjennom sivil ulydighet. I Dobsons modell kan barn være økologiske medborgere så lenge de råder over eget konsum, men når Henrik får dårlig samvittighet på grunn av papirforbruket for å printe ut de mange underskriftene som skal overleveres til regjeringen, aksepterer han likevel at det er nødvendig å gjøre «noe som er helt feil i dag, for at alt skal bli riktig i morgen» (s. 187). Han lar seg altså ikke hindre av aksjonens økologiske fotavtrykk. Den tydeligste måten Henriks engasjement avviker fra Dobsons økologiske medborgerskap på, er imidlertid at det foregår i det offentlige, ikke i det private, og at det ikke skjer alene, men i fellesskap med mange andre. Derved - og gjennom bruk av aksjonsformer som overskrider grensene til det lovlige - har Henriks engasjement i denne fasen mye mer til felles med Barrys bærekraftmedborgerskap. Som Barrys bærekraftmedborger har også Henrik til hensikt å endre de overordnede strukturene som står i veien for miljøbeskyttelse og bærekraftig utvikling, og gjør det gjennom former for aktiv politisk motstand som utøves i fellesskap med andre.

Betydningen av politisk handling i fellesskap understrekes også av Henriks personlige utvikling i løpet av fortellingen. I begynnelsen er han sosialt distansert og unngår nærmere kontakt med andre mennesker - uansett om det er foreldrene hans eller klassekameratene. Ifølge ham selv er han «ingen klemmer» (s. 36), og i en samtale med Bredo blir det tydelig at Henrik ikke har noen venner (s. 26). Tidlig i fortellingen spør klassekameraten Stig Henrik om de ikke burde «gjort noe sammen en dag» (s. 41), men får bare et utydelig svar. Men etter hvert blir Henrik bedre på å etablere sosiale relasjoner, først gjennom det politiske samarbeidet med Bredo og statsministerens jevnaldrende datter Sofie, senere med mange andre som deltar i underskriftskampanjen og demonstrasjonen - blant dem også Stig, som nå sammen med Henrik aktivt bidrar til miljøkampen (s. 188). Til og med til sin egen far, som har vært fraværende under Henriks oppvekst, får Henrik etter hvert en nærmere relasjon gjennom at faren begynner å støtte Henrik i hans miljøengasjement (s. 81–82). Ved romanens slutt kan Henrik dessuten ikke bare tillate at andre klemmer ham, men han tar selv initiativet til det (s. 206). Henriks utvikling til en «bærekraftmedborger» sammenfaller altså med en utvikling av hans sosiale kompetanse: Det politiske engasjementet fører ham nærmere hans medmennesker.

Enda et aspekt som skiller Henriks engasjement fra Dobsons økologiske medborgerskap, er at det primært er på det nasjonale nivået at Henrik prøver å frembringe endring. Dobsons økologiske medborger forsøker å overvinne global urettferdighet gjennom lokal handling i privatsfæren - i hovedsak som konsument. Nasjonalstaten og dens politiske institusjoner er i grunnen fraværende i Dobsons modell; den økologiske medborgeren trenger ikke å forholde seg til dem. Henrik retter derimot sitt engasjement primært mot disse nasjonale institusjonene for å presse frem en annerledes miljøpolitikk, mens romanens slutt også

åpner for en mulighet for å påvirke den internasjonale politikken, når Henrik får en invitasjon til å holde en tale i FNs generalforsamling (s. 197).

En tilsynelatende likhet mellom Henrik og Dobsons økologiske medborger er derimot det uegennyttige i deres engasjement. Medborgerlig dygd - å sette fellesskapets interesser fremfor sine egne - var et sentralt element allerede i de antikke modellene av medborgerskap (Heater 2004, s. 12-13) og fremheves både i Dobsons og Barrys modeller (men ikke i Bells). Kort tid etter hans beslutning om å «redde verden» gir Henrik selv uttrykk for en slik grunnholdning: «Men man kan ikke bare tenke på seg selv. Det har altfor mange gjort altfor lenge. Derfor er vi der vi er i dag» (s. 15). Det uegennyttige i hans engasjement blir enda større gjennom Henriks korte resterende levetid, som gjør både at han selv ikke kommer til å oppleve de verste konsekvensene av miljø- og klimaendringene, men også at han, hvis han lykkes med å «redde verden», ikke selv har noen fordel av det. Likevel blir dette bildet nyansert senere i romanen, når Henrik innrømmer å være «redd for å ikke være her lenger» (s. 168) og dermed å ikke få oppleve resultatene av engasjementet sitt. Dette kaster et litt annerledes lys over motivasjonen for hans utrettelige innsats for miljøet. Den har for Henrik også funksjonen at den avleder ham fra å tenke på den fatale diagnosen han har fått. Dette bekreftes av hvor «lykkelig» (s. 201) Henrik føler seg når han ved romanens slutt blir tilbudt en ny behandling som muligens kan stanse hans kreftsykdom.

Henrik appellerer heller ikke bare til uegennyttig dygd når han forsøker å motivere andre barn til å engasjere seg. Selv om han, i likhet med Dobsons økologiske medborger, til dels baserer sin handling på nødvendigheten av å motvirke eksisterende global urettferdighet, motiverer han den også gjennom dagens norske barns behov for å «få en ålreit framtid» (s. 185) istedenfor en som er «full av skitt, dårlig luft, plast i maten, døde dyr, feil vær og veldig mye sykdom» (s. 182). Det er dermed i hans fremstilling oppfyllelsen av barnas grunnleggende menneskelige behov (og som en konsekvens også deres sosiale rettigheter) som er truet. Motivasjonen for medborgerlig engasjement skapes i romanen altså ikke bare gjennom appeller til dårlig samvittighet og et «moralsk» behov for å sørge for rettferdighet for andre (som er nok til å motivere Dobsons økologiske medborger), men også gjennom å vise til barnas genuine selvinteresse som grunnlag for deltakelse i den felles politiske kampen. Dette likner til dels på Bells miljømedborgerskap, der miljøet primært er en kilde for å dekke grunnleggende behov og medborgeren har miljørelaterte rettigheter som staten skal garantere. Men siden Henrik og de andre barna som engasjerer seg sammen med ham, ikke har tiltro til at staten faktisk gjør det, velger de selv å kjempe for disse rettighetene i former som har mest til felles med Barrys modell. Henriks forsøk på å «redde verden» kombinerer altså elementer fra alle tre modeller av miljørelatert medborgerskap. I løpet av fortellingen utvikler Henrik seg imidlertid fra å være begrenset til handlinger som tillates innenfor rammene til Bells og Dobsons modeller, til å praktisere et miljøengasjement i fellesskap og med metoder som bare omfattes av Barrys bærekraftmedborgerskap.

Konklusjon

En himmel full av skyer tematiserer miljø og medborgerskap i form av en realistisk samtidsroman. Skildringer av ikke-menneskelig natur spiller ingen fremtredende rolle i teksten.[4] Selv om Henriks prosjekt er å beskytte miljø og klima, leverer romanen heller ingen detaljer om hvordan en fremtidig miljøkatastrofe vil utfolde seg. Istedenfor relasjonen mellom mennesker og ikke-menneskelig natur er det i romanen de *politiske* relasjonene menneskene imellom som står i sentrum. Dette skiller *En himmel full av skyer* fra pastoralen,

nature writing og de dystopiske fremtidsskildringene som hittil har utgjort de favoriserte sjangrene innenfor økokritisk litteraturundervisning.

Romanens samtidsdimensjon forsterkes gjennom at hele handlingen er fortalt i simultan narrasjon, altså i presens og dermed parallelt med dens utfoldelse. At fortellingen begynner in medias res, at den er kronologisk og uten innslag av større analepser, samt en høy andel av replikkvekslinger og dermed scenisk fremstilling, øker inntrykket av samtidighet ytterligere. Romanens form bidrar på denne måten (sammen med motivet om Henriks kreftsykdom) på den ene siden til å fremheve at miljøproblemenes løsning ikke kan utsettes. På den andre siden formidler formen av en realistisk samtidsroman med åpen slutt et annerledes handlingsperspektiv enn dystopiske fremtidsfortellinger: Det er ennå ikke for sent, men det trengs handling nå, nettopp for å sikre at fremtiden ikke blir dystopisk.

Å styrke elevers handlingskompetanse med tanke på miljøspørsmål er et av de sentrale målene med utdanning for bærekraftig utvikling (Sinnes, 2015, s. 40), og fremheves også i beskrivelsen av bærekraftig utvikling som tverrfaglig tema i læreplanverkets overordnede del (Utdanningsdirektoratet, 2019b). Siden denne handlingskompetansen nødvendigvis berører aspekter som rettigheter, plikter og deltakelse i samfunnet (Cao, 2015, s. 213), er bærekraftig utvikling sterkt knyttet til temaet demokrati og medborgerskap. Spørsmålet er imidlertid hvordan en kombinert undervisning om miljø og medborgerskap kan bli utformet innholdsmessig. Bells liberale miljømedborgerskap og Dobsons økologiske medborgerskap setter i grunnen ikke spørsmålstegn ved de eksisterende, konvensjonelle oppfatningene av demokrati og medborgerskap. Dette er annerledes i Barrys bærekraftmedborgerskap, som eksplisitt oppfordrer til kritikk og motstand mot de bestående, ikke-bærekraftige strukturene, også ved bruk av sivil ulydighet og ikke-voldelig direkte aksjon. Barry selv anser det på grunn av disse subversive aspektene som usannsynlig at en slik forståelse av miljørelatert medborgerskap vil bli integrert i statlige utdanningssystemer (Barry, 2006, s. 34). Imidlertid oppgir læreplanverket som et mål med det tverrfaglige temaet demokrati og medborgerskap å «stimulere elevene til å bli aktive medborgere, og gi dem kompetanse til å delta i videreutviklingen av demokratiet i Norge» (Utdanningsdirektoratet, 2019c). Dermed åpnes det (i det minste implisitt) også for elevenes rett til å forsøke å endre samfunnets overordnede strukturer i en mer bærekraftig retning.

Men betyr dette at en økokritisk litteraturundervisning basert på en roman som *En himmel full av skyer* vil foretrekke Barrys bærekraftmedborgerskap fremfor de andre mulige modellene? Det fremheves ofte at økokritikken har en aktivistisk orientering (Garrard, 2012, s. 3). Den amerikanske økokritikeren Greta Gaard mener at denne orienteringen også (eller til og med spesielt) må stå sentralt når barnelitteratur brukes for å undervise barn om bærekraft (Gaard, 2009, s. 333-334). Dette innebærer ifølge henne å velge bort «texts, scholarship, and activities that lead away from the goal of putting theory into action» (s. 332). Det er vanskelig å tolke konsekvensene av Gaards foreslåtte «økopedagogikk» for undervisning i skolen annerledes enn at læreren må velge ut tekster som viser de «rette» oppfatningene og undervise på en så entydig måte om disse tekstene at elevene lærer seg den «rette» atferden. Som realfagsdidaktikkforskeren Astrid T. Sinnes skriver, har feltet av utdanning for bærekraftig utvikling generelt blitt kritisert «for å være moraliserende og indoktrinerende med et definert mål for hvilke holdninger og atferd elevene skal ha etter endt utdanning» (Sinnes, 2015, s. 107). Den samme kritikken kan rettes mot rammene som Gaard skisserer for økokritisk litteraturundervisning.

Det er imidlertid ikke slik at alle økokritikere er enige med Gaard. Garrard innrømmer for eksempel at økokritisk undervisning om bærekraftig utvikling basert på en åpenbar politisk agenda er vanskelig å forene med tanken om studentenes autonomi (Garrard, 2007, s. 377). Den kanadiske litteraturviteren Pamela Swanigan anser en litteraturundervisning som har som mål å gjøre elever eller studenter til miljøaktivister, som uforenlig med læreryrkets etiske normer og dessuten som muligens kontraproduktiv, siden det å fortie andre perspektiver på bærekraftproblematikken enn de som læreren anser som de «rette», kan fremkalle en mistanke om at de førstnevnte er basert på bedre argumenter, og at læreren derfor må frykte dem (Swanigan, 2014).

Garrard konstaterer i en senere artikkel at økokritisk litteraturundervisning må anerkjenne at selve bærekraftbegrepet er komplekst og delvis motstridende, og at utdanning for bærekraftig utvikling derfor «cannot prescribe a list of approved *idées réçus* but must prioritise critical thinking» (2010, s. 242). Jonas Bakken argumenterer for at nettopp skjønnlitterære tekster – istedenfor å formidle bare én oppfatning av bærekrafttematikken – kan være godt egnet til å fremme slik kritisk tenkning gjennom å la elevene «innta ulike perspektiver på miljøspørsmål» og dermed å bidra til innsikten «at miljøproblemene er ekle problemer, og at det ikke finnes noen enkle og raske løsninger» (2018, s. 250).

Annerledes enn Gaard åpenbart mener, trenger derfor en økokritisk litteraturundervisning ikke å avvike fra de etablerte prinsippene og metodene i norskfaget. Rødnes fremhever at hvis en slik undervisning skal kunne fremme kritisk tenkning, så innebærer det «at man arbeider med tekstene på flere ulike måter, gjennom snakking og skriving og i sammenheng med andre tekster» (Rødnes, 2020, s. 66). Hun

foreslår blant annet litterære samtaler som en egnet undervisningsmetode. Dette er også i samklang med den nye læreplanen i norsk, som eksplisitt fremhever at elevenes læring om bærekraftig utvikling skal skje gjennom «å møte fagets tekstmangfold, lese kritisk og delta i dialog» (Utdanningsdirektoratet, 2019a). Det er all grunn til å følge de samme prinsippene også i en kombinert undervisning om bærekraftig utvikling og demokrati og medborgerskap i norskfaget. En meningsfull måte å bruke en roman som *En himmel full av skyer* på i en slik undervisning er derfor ikke å oppfordre elevene til å ta over Henriks tenkemåter og å følge hans eksempel, men heller å la teksten fungere som inspirasjon til åpen og kritisk refleksjon over de fordelene og ulempene forskjellige varianter av miljørelatert medborgerskap medfører, samt over barnas egne politiske handlingsmuligheter.

Det finnes i øynefallende paralleller mellom handlingen i Svingens roman og den globale bevegelsen *Fridays For Future*, startet av den den gang 15 år gamle Greta Thunberg i august 2018 (samme måned som romanen ble publisert): Som i romanen har et barn klart å samle mange andre barn for et felles engasjement for å påvirke miljø- og klimapolitikken i en mer bærekraftig retning. Denne reelle utviklingen tyder på at barn og unge ikke trenger å bli overbevist om at miljøproblemene og klimaendringene faktisk finnes, og at det haster med å finne effektive løsninger. En indoktrinerende «økopedagogikk» som den Gaard foreslår, er dermed – i tillegg til de ovennevnte problemene – simpelthen unødvendig. Skolestreikene viser dessuten at mange barn og unge allerede har begynt å utvikle en ny forståelse av relasjonen mellom miljø og medborgerskap gjennom bevisst å innta et politisk handlingsrom som tidligere stort sett var forbeholdt voksne. Skjønnlitterære tekster som *En himmel full av skyer* kan tjene som utgangspunkt for kritisk refleksjon over dette handlingsrommet og dermed også bidra til utviklingen av den handlingskompetansen som de tverrfaglige temaene bærekraftig utvikling og demokrati og medborgerskap har som mål å fremme.

Litteratur

Anderson, B. (1991). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. 2. utgave. London/New York: Verso.

Bakken, J. (2018). Máret Ánne Saras *Mellom verdener* og utdanning for berekraftig utvikling. I S. Slettan (red.), *Fantastisk litteratur for barn og unge* (s. 231-253). Bergen: Fagbokforlaget.

Barry, J. (2006). Resistance is Fertile: From Environmental to Sustainability Citizenship. I A. Dobson & D. Bell (red.), *Environmental Citizenship* (s. 21-48). Cambridge, Mass.: MIT Press.

Bell, D.R. (2005). Liberal Environmental Citizenship. *Environmental Politics, 14* (2), 179-194. https://doi.org/10.1080/09644010500054863

Bellamy, R. (2008). *Citizenship. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/actrade/9780192802538.001.0001

Birkeland, T., Risa, G. & Vold, K.B. (2018). *Norsk barnelitteraturhistorie*. 3. utgave, Oslo: Samlaget.

Buell, L. (1995). *The Environmental Imagination. Thoreau, Nature Writing, and the Formation of American Culture*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.

Cao, B. (2015). *Environment and Citizenship*. London, New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203084335

Claudi, M.B. (2013). *Litteraturteori*. Bergen: Fagbokforlaget.

Dobson, A. (2003). *Citizenship and the Environment*. Oxford: Oxford University Press. https://doi.org/10.1093/0199258449.001.0001

Gaard, G. (2009). Children's Environmental Literature. From Ecocriticism to Ecopedagogy. *Neohelicon*, 36, 321-334. https://doi.org/10.1007/s11059-009-0003-7

Garrard, G. (2007). Ecocriticism and Education for Sustainability. *Pedagogy: Critical Approaches to Teaching Literature, Language, Composition, and Culture*, 7 (3), 359-383. https://doi.org/10.1215/15314200-2007-005

Garrard, G. (2010). Problems and Prospects in Ecocritical Pedagogy. *Environmental Education Research*, 16 (2), 233-245. https://doi.org/10.1080/13504621003624704

Garrard, G. (2012). *Ecocriticism*. 2. utgave. London/New York: Routledge.

Glotfelty, C. (1996). Introduction: Literary Studies in an Age of Environmental Crisis. I C. Glotfelty & H. Fromm (red.), *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology* (s. xv-xxxvii). Athens, Georgia: University of Georgia Press.

Goga, N. (2016). Miljøbevissthet og språkbevissthet. Om ungdomsskoleelevers møte med klimalitteratur. *Norsklæreren*, 3, 60-72.

Goga, N. & Pujol-Valls, M. (2020). Ecocritical Engagement with Picturebook through Literature Conversations about Beatrice Alemagne's On a Magical Do-Nothing Day. *Sustainability*, 12 (7653), 1-16. https://doi.org/10.3390/su12187653

Goodbody, A. & Johns-Putra, A. (2019). Introduction. I A. Goodbody & A. Johns-Putra (red.), *Cli-Fi. A Companion* (s. 1-17). https://doi.org/10.3726/b12457

Guanio-Uluru, L. (2019). Education for Sustainability: Developing Ecocritical Literature Circles in the Student Teacher Classroom. *Discourse and Communication for Sustainable Education*, 10, 5-19. https://doi.org/10.2478/dcse-2019-0002

Hansson, P. (2014). *Text, Place and Mobility. Investigations of Outdoor Education, Ecocriticism and Environmental Meaning Making* (Doktoravhandling). Uppsala Universitet, Uppsala. Hentet fra https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:686311/FULLTEXT01.pdf.

Heater, D. (2004). *A Brief History of Citizenship*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Heise, U.K. (2008). *Sense of Place and Sense of Planet. The Environmental Imagination of the Global*. New York: Oxford Univ. Press.

Lenz, C. (2020). *Demokrati og medborgerskap i skolen*. Oslo: Pedlex.

Marshall, T.H. (1992). *Citizenship and Social Class*. London: Pluto Press. https://doi.org/10.2307/j.ctt18mvns1

Massey, G. & Bradford, C. (2011). Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts. I K. Mallan & C. Bradford (red.), *Contemporary Children's Literature and Film. Engaging with Theory* (s. 109-126). Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Rødnes, K. A. (2019). Skjønnlitteratur og bærekraft - et bidrag fra norskfaget. I O.A. Kvamme & E. Sæther (red.), *Bærekraftdidaktikk* (s. 61-75). Bergen: Fagbokforlaget.

Sinnes, A.T. (2015). *Utdanning for bærekraftig utvikling. Hva, hvorfor og hvordan?* Oslo: Universitetsforlaget.

Svingen, A. (2018). *En himmel full av skyer*. Oslo: Gyldendal.

Swanigan, P. (2014). The Case Against Agenda. I R. Bartosch & S. Grimm (red.), *Teaching Environments. Ecocritical Encounters* (s. 235-245). Frankfurt am Main: Peter Lang.

Utdanningsdirektoratet (2019a). Norsk (NOR01-06). Tverrfaglige temaer. Hentet fra https://www.udir.no/lk20/nor01-06/om-faget/tverrfaglige-temaer

Utdanningsdirektoratet (2019b). Overordnet del. Bærekraftig utvikling. Hentet fra https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/tverrfaglige-temaer/2.5.3-bare-kraftig-utvikling/

Utdanningsdirektoratet (2019c). Overordnet del. Demokrati og medborgerskap. Hentet fra https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/prinsipper-for-laring-utvikling-og-danning/tverrfaglige-temaer/demokrati-og-medborgerskap/

Wackernagel, M. & Yount, J.D. (2000). Footprints for Sustainability: The Next Steps. *Environment, Development and Sustainability*, 2, 21-42.

Weik von Mossner, A. (2017). *Affective Ecologies. Empathy, Emotion, and Environmental Narrative*. Columbus: Ohio State Univ. Press.

Young, R.L. (2018). *Confronting Climate Crises Through Education. Reading Our Way Forward*. Lanham, Maryland: Lexington Books.

Åse, L.A. (2019). *«Når vi blir voksne er det for seint»: Klimaengasjement i to romaner for barn og unge* (Masteroppgave). Høgskulen på Vestlandet. Hentet fra https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmlui/handle/11250/2601278.

Fotnoter

1 Mot bakgrunn av forskningsfeltets betydelige utvidelse siden dets begynnelser på 1990-tallet har Greg Garrard foreslått en bredere definisjon av økokritikk som utforskningen av «the relationship of the human and the non-human, throughout human cultural history and entailing critical analysis of the term 'human' itself» (Garrard, 2012, s. 5).

2 Det samme gjelder for den hittil eneste publiserte analysen av Svingens *En himmel full av skyer*, der Line Alvheim Åse (2019) tar over begrepet *ecocitizen* fra Massey og Bradford, men uten å relatere det til den statsvitenskapelige forskningsdiskusjonen.

3 Om Svingens forfatterskap, se Birkeland, Risa & Vold, 2018, s. 409–411.

4 Det nærmeste romanen kommer beskrivelsen av en pastoral naturidyll, er Henriks gjentatte korte opphold på en eng i en bypark (f.eks. Svingen, 2018, s. 10, 136 og 201).

Reinhard Hennig

Reinhard Hennig er førsteamanuensis i nordisk litteratur ved Universitetet i Agder.
Han er koordinator for Ecocritical Network for Scandinavian Studies (ENSCAN) og vise-president i European Association for the Study of Literature, Culture and Environment (EASLCE). Hennig forsker bl.a. på hvordan miljøforandringer tematiseres i litterære tekster, antropocen, utdanning for bærekraftig utvikling, nordisk samtidslitteratur og norrøn litteratur.

VITENSKAPELIG REDAKSJON NORSKLÆREREN 2021

LEDER
Jonas Bakken, Universitetet i Oslo.
Førsteamanuensis ved Institutt for lærerutdanning og skoleforskning, UIO.
Jonas.bakken@ils.uio.no

MEDLEMMER
Jon Smidt, NTNU
Professor emeritus i norskdidaktikk, avdeling for lærer- og tolkeutdanning.
jon.smidt@ntnu.no

Lars Anders Kulbrandstad, Høgskolen i Innlandet.
Professor I norsk ved Institutt for humanistiske fag.
lars.kulbrandstad@inn.no

Dagrun Skjelbred, Universitetet i Sørøst-Norge.
Professor emerita ved Universitetet i Sørøst-Norge.
dagrun.skjelbred@usn.no

Arne Johannes Aasen, Skrivesenteret Trondheim, NTNU. Senterleder ved Nasjonalt senter for skriveopplæring og skriveforsking.
arne.j.aasen@ntnu.no

Nina Goga, Høgskulen på Vestlandet.
Professor ved Institutt for språk, litteratur, matematikk og tolking.
nina.goga@hvl.no